

Офіційним представником признається представник платника податків, що бере участь у розгляді справи в арбітражному або іншому суді, який призначається арбітражним чи іншим судом у разі відсутності законного чи уповноваженого представника і за умови, що особа, яка бере участь у справі, не може безпосередньо брати участь у її розгляді.

Офіційний представник платника податків може бути призначений у таких випадках:

1) якщо особа, яка бере участь у справі, не може взяти участь у її розгляді внаслідок об'єктивних обставин;

2) якщо майно, що є предметом розгляду спору, — безхазяйне.

Офіційному представнику виплачується винагорода і компенсуються витрати, пов'язані з виконанням покладених на нього обов'язків, за рахунок бюджету, до якого сплачується відповідний податок, або відповідні витрати відшкодовуються за рахунок особи, яка не бере участі у розгляді справи. Не можуть бути офіційними представниками платника податків судді, слідчі, прокурори, службові особи податкових органів.

Надійшла до редколегії 20.04.01.

О. Ярошенко, доцент НЮА України

Конституція України — основна засада регулювання трудових відносин

Чинна Конституція України вперше замість фрагментарного набору прав і свобод визначила систему прав і свобод людини і громадянина в усіх основних сферах людської діяльності — політичній, економічній, соціальній та культурній. Крім багатьох інших в ній закріплені основні трудові права особи, які відобразили головні принципи трудового права як галузі права.

Конституція України містить такий перелік трудових прав: 1) право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці; обирати рід занять та професію; 2) право на належні, безпечні та здорові умови праці; 3) право на своєчасне одержання заробітної плати.

бітної плати, не нижчої від визначеної законом; 4) право на захист від безробіття; 5) право на захист своїх прав через механізм індивідуальних та колективних трудових спорів з використанням установлених законом способів їх вирішення, включаючи право на страйк; 6) право на соціальний захист; 7) право на відпочинок.

При цьому слід мати на увазі, що згідно зі ст. 22 Конституції України закріплені в ній права і свободи людини і громадянина не є вичерпними.

Відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права і свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя.

Слід відмітити, що у наведеному переліку частина прав належить до загальноправового статусу особи (людини) і громадянина. Це, наприклад, 1) право кожного на працю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; 2) право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, обирати рід занять і професію; 3) право на захист від безробіття.

По суті перелічені права належать до так званих загальних соціально-економічних прав людини, а тому ними володіє кожна фізична особа, незалежно від того, в якій формі і в яких сферах суспільних відносин ця особа реалізує свою здатність до праці.

Основний Закон проголосив концептуально інше право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується. Вперше в Конституції України було закріплено заборону примусової праці, право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Зупинимось на одному з найважливіших трудових прав — праві на працю.

Незважаючи на те що право на працю неодноразово досліджувалося в роботах багатьох вчених з різних галузей права, сьогодні завдяки корінним змінам у політичній та економічній ситуації в нашій країні ця проблема набула нового звучання.

Актуальність дослідження права на працю в сучасних умовах обумовлена прийняттям нової Конституції, внесенням великої кількості змін до КЗпП України, прийняттям законів про власність і про зайнятість населення, що містять принципово нові для традиційного підходу до права на працю положення. Все це зумовлює необхідність переосмислення багатьох постулатів теорії права на працю, створення ефективної системи гарантій його реалізації.

У філософсько-правовому плані ставлення до прав людини тісно пов'язане з двома основними напрямками юридичної думки: природно-правовим і позитивістським. Якщо природно-правові теорії розглядають права людини як природні, невід'ємні, права, що випливають або із розуму, або із божої волі, або із незмінної природи самої людини, то позитивістський напрям підходить до них як до категорії, яку встановила держава. У першому разі закон тільки фіксує вже існуючі права і свободи, у другому — створює їх.

Наша юриспруденція стояла на позитивістській позиції: «держава-благодійник» дарує своїм громадянам права і свободи. І ця позиція відображала існуючий стан речей — держава як проголошувала права і свободи, так і обмежувала, або зовсім позбавляла, або ж (як це було з правом на працю) примушувала до їх здійснення. На наш погляд, у справді демократичному суспільстві необхідний принципово інший підхід до прав людини, в тому числі й до права на працю.

Не можна заперечувати ролі позитивного права — як не розглядати походження прав людини без закріплення їх у законах, договорах, прецедентах, вони не можуть реально реалізуватися на практиці. Ефективно діяти норми позитивного права можуть тільки в тому разі, якщо воля законодавця визначається не його волюнтаристським бажанням, а спирається на реальні умови життя в суспільстві, реальні вимоги людей. У цьому зв'язку певний інтерес становить теорія природного походження прав людини.

Концепція права на працю у соціалістичній теорії ґрунтувалася на твердженні про те, що праця є внутрішньою необхідністю людини. Це привело до проголошення принципу загальності праці і, як наслідок, до примусу в реалізації права на працю. Вважаємо, що право на працю базується не на необхідності

людини у праці як сумі фізичних і розумових зусиль, а передусім пов'язане з правом на життя і з правом людини на самореалізацію. Для того щоб жити, людині потрібні їжа, одяг, домівка тощо. Всі ці життєві блага здобуваються завдяки праці ще з тих часів, коли людські індивіди не були організовані в державу, яка могла б згідно з постулатами позитивістської теорії дарувати їм право працювати і забезпечувати собі життя. Отже, право на працю впливає з незмінної природи людини і пов'язане з правом на життя. Ш. Фурье ще на початку XIX ст. в «Теорії всесвітньої єдності» (1822) писав про право на працю як про первісне право людини, без якого всі інші права не мають сенсу: «Ми провели сторіччя у смішних суперечках про права людини, не покідувавшись про пізнання найбільш важливого — права на працю, без якого інші права нічого не варті». І тут же додавав ще різкіше: «Наші письменники... забули дати визначення та визнати вирішальним право людини на працю, без якого інші — тільки жорстока насмішка»¹. Фіхте, який першим обґрунтував право на працю, розглядав його як вічне, від природи дане людині право².

Людина — істота розумна, їй недостатньо просто мати мінімум їжі, одягу, в її природу закладений не тільки інстинкт виживання, а й постійний потяг до вдосконалення у значенні як підвищення рівня життя, так і найбільш повного розвитку своєї особистості. Таким чином, можна сказати, що право на працю пов'язане з правом на самореалізацію. У цьому сенсі надзвичайно цікавими є думки про право на працю маловідомого німецького утопіста К. Г. Вінкельблеха, який писав під псевдонімом Карл Марло. «У людини є не просто право на працю, але право на найбільш результативну працю, тобто на таке використання своєї робочої сили, щоб вона могла не тільки задовольнити свої фізичні вимоги, але також досягти можливо їх більш повного задоволення», — пише він. І продовжує: «Про можливий більш повний розвиток особистості не варто говорити, тому що він вимагає не тільки права на працю, але також права на найбільш результативну працю, тобто таку, оплата якої росте разом з прогресом промисловості і постійно така висока, як це може бути на тому чи іншому шаблі природно обґрунтовано»³.

¹ Фурье Ш. Избранные сочинения. — М., 1954. — Т. 3. — С. 17.

² Див.: Кучинский Ю. Права человека и классовые права. — М., 1981. — С. 88.

³ Див.: Там само. — С. 104—105.

На підставі зазначеного можна зробити висновок про те, що Марло прямо пов'язував право на працю з правом людини на самоздійснення і найбільш повний розвиток особистості. Пізніше це положення було розвинуто основоположниками марксизму-ленінізму та їх послідовниками, які вважали, що тільки в умовах соціалізму, коли праця звільнена від експлуатації, вона перетворюється із важкого ярма на насолоду¹ та сприяє самореалізації особистості. На жаль, цю теорію реальне життя не підтвердило. Ми вимушені визнати, що при соціалізмі (або, точніше, тому устрої, який ми так називали) існувала не менша, якщо не більша, експлуатація людини, праця якої оплачувалася в розмірі, достатньому для виживання. Праця не тільки не покинула «царину необхідності», але і стала правом, для реалізації якого використовувалася машина державного примусу. Відбулося це, на нашу думку, тому, що в основі як теорії, так і діяльності політиків щодо її здійснення лежали не істинні вимоги людей, а такі абстрактні категорії, як інтереси трудового народу, завдання побудови світлого майбутнього або інтереси правлячої верхівки. Сьогодні у зв'язку із звільненням від нав'язаних догм настав час переосмислити і сутність одного із основоположних прав людини — права на працю.

Основа для такого переосмислення закладена в новій Конституції України, що проголосила людину, її права і свободи найвищою цінністю. В загальній теорії права також відбувається переоцінка походження і місця в правовій системі прав людини. Так, С. Алексєєв характеризує права людини як безпосередньо-соціальні. На його думку, вони є прямим і найближчим вираженням об'єктивних соціальних закономірностей, умов життя людей. «Стосовно них, — пише він, — право як юридичне явище виступає як «позитивне право» — право, що створюється людьми, виражене в писаних нормах...»²

Наведене дає можливість зробити висновок про те, що право на працю — природне, невід'ємне право людини, в основі якого лежить необхідність підтримання життя і самовираження. Однак зупинитися на визнанні «природності» та невід'ємності права на працю було б рівнозначно нездійсненим деклараціям. Для того щоб у сучасному суспільстві це право реально здійсню-

¹ Див.: Маркс К., Енгельс Ф. Анти-Дюринг // Соч. — М., 1961. — Т. 20. — С. 305.

² Алексєєв С. С. Теория права. — М., 1993. — С. 62.

валось, необхідна сила держави, яка виражається у прийнятті законів, що забезпечують механізм її реалізації.

До останнього часу в вітчизняній правовій науці панувала концепція злиття прав і обов'язків. У трудовому праві це виразилось у концепції єдності права на працю і обов'язку працювати, яка передбачала їх тісний взаємозв'язок, взаємодоповнення. «Поєднання права на працю і обов'язку працювати виражає притаманний соціалізму органічний зв'язок суспільних та особистих інтересів. Специфіка цього зв'язку полягає в тому, що виконання громадянами обов'язку працювати є одночасно і здійсненням права на працю, яке їм належить»¹.

Принцип загальності праці пов'язувався із свободою праці. «Загальність праці і свобода праці пов'язані найбільш тісним чином. Праця — природний прояв сутності людини, її нормальний стан. Спираючись на природу людини, соціалізм робить працю загальною, зобов'язує працювати кожного працездатного громадянина. Кожний працездатний громадянин зобов'язаний працювати, в цьому полягає загальність праці. Але конкретну форму застосування праці, рід занять та місце роботи він обирає самостійно, з урахуванням своїх інтересів, уподобань. Отже, загальність праці проявляється у соціалістичному суспільстві через свободу праці»².

Теоретична безпідставність концепції злиття прав і обов'язків була переконливо доведена Р. Гукасяном. Важко не погодитися з його думкою про те, що надання прав і покладення обов'язків — різні правові засоби впливу на поведінку суб'єктів — громадян і соціальних утворень. Суб'єктивне право є забезпечена законом можливість, використання якої залежить від волі суб'єкта. Воно відкриває простір для ініціативи вибору варіантів для поведінки, найбільш найпростіший з яких — реалізувати або не реалізувати надану можливість. Де немає свободи вибору, немає і суб'єктивного права³. Відмінності між правами і обов'язками проявляються в стимулах їх реалізації. Стосовно суб'єктивного права це інтерес, що формується на підставі життєвих обставин. Без нього право не діє. В обов'язку інше правове джерело стиму-

¹ Пашков А. С., Хрусталеv Б. Ф. Обязанность трудиться по советскому праву. — М., 1970. — С. 8.

² Иванов С. А., Лившиц Р. З. Личность в советском трудовом праве. — М., 1982. — С. 88.

³ Див.: Гукасян Р. Е. Концепция слияния прав и обязанностей и административно-командные методы управления // Сов. государство и право. — 1982. — № 7. — С. 26–27.

лювання — можливість застосування примусу. Отже, право на працю, будучи вираженням правосуб'єктності, категорії, що створює для громадянина можливість володіння правом, не може виступати одночасно і його обов'язком, а юридична відповідальність за нереалізацію або примус до його реалізації — просто абсурдні і недопустимі в цивілізованому суспільстві.

Конституція України, закони «Про зайнятість населення», «Про підприємства в Україні» та ін., внесення змін і доповнень до КЗпП України дають можливість зробити висновок про початок серйозних змін у підході до права на працю.

Частина 1 ст. 43 Конституції України встановлює, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Це формулювання є більш чітким і відображає реальний стан речей. Зараз ідеться не про одержання гарантованої роботи, а про право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці. Крім того, свобода вибору не обмежується необхідністю врахування суспільних вимог. Однак не можна не відмітити, що на перший погляд рівень гарантованості реалізації права на працю знизився — держава сьогодні не гарантує надання роботи кожному громадянину. На підставі цього можна було б зробити висновок про погіршення становища громадян. Вважаємо, що однозначно такий висновок зробити не можна. Дійсно, в становищі трудящих стало менше стабільності — з'явилося безробіття, а разом з ним можливість втратити роботу. Проте на зміну стабільності прийшла свобода, яка зовсім їй не суперечить. Тільки в умовах дійсної свободи буде йтися про стабільність трудових правовідносин, де гарантією збереження роботи слугуватиме висока кваліфікація, а у разі, коли робота все-таки буде втрачена, — допомога держави. В цьому плані закріплення права на захист від безробіття буде набагато чеснішим, ніж лозунговий підхід до визначення права на працю.

В той же час ст. 43 Конституції України має і деякі недоліки. Так, ч. 2 цієї статті передбачає, що держава гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Ця технічна неточність міститься і в ч. 1 ст. 2 КЗпП України. У цьому разі йдеться про те, що вибір професії вказується раніше роду трудової діяльності, хоча рід трудової діяльності — поняття більш широке, та й людина спочатку обирає його, а потім уже професію.